

УДК 37.013.42–053.6(1-22)

Н. І. Корпач – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Волинського національного університету імені Лесі Українки
І. І. Сидорук – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки Волинського національного університету імені Лесі Українки

Сільська громада як чинник вирішення соціальних проблем дітей та молоді

*Роботу виконано на кафедрі соціальної педагогіки
ВНУ ім. Лесі Українки*

У статті розглянуто питання законодавчого забезпечення функціонування громад у сучасній Україні, наявні проблеми в сільській громаді та модель її активізації у вирішенні соціальних проблем сім'ї, дітей та молоді.

Ключові слова: громада, сільська громада, сім'я, діти та молодь, соціальні проблеми, модель активізації громади.

Корпач Н. И. Сельская община как фактор решения социальных проблем детей и молодежи. В статье рассмотрены вопросы законодательного обеспечения функционирования общин в современной Украине, существующие проблемы в сельской общине и модель ее активизации в решении социальных проблем семьи, детей и молодежи.

Ключевые слова: общество, сельская община, семья, дети и молодежь, социальные проблемы, модель активизации общества.

Korpach N. I. Rural Community as a Factor in Solving Social Problems Children and Youth. The article deals with the legal operation of community in contemporary Ukraine, existing problems in the rural community and its activation model in solving social problems of families, children and youth.

Key words: community, rural community, family, children and youth, social problems, a model community revitalization.

Постановка наукової проблеми та її значення. За останні роки територіальна громада та сільська, зокрема, все більше стає об'єктом уваги соціальних педагогів, соціальних працівників та інших фахівців соціальної сфери, адже через природні та історичні особливості село в Україні завжди відігравало значну роль. Споконвіку воно було першоджерелом нації, оберегом духовної пам'яті, складало матеріальну та моральну основу її буття.

Разом з тим, аналіз соціального становища сільського населення України показує, що за останні десятиріччя кількість проблем у селян збільшилася. Найгострішими проблемами на селі наразі є: відсутність мотивації до праці, бідність, трудова міграція, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та вимирання сіл.

Проблема освіти у сільській місцевості виходить за межі суто освітянської галузі, адже дошкільний навчальний заклад і школа на селі, зазвичай, сприймаються як осередки культури та гаранті розвитку громади. Незважаючи на це, упродовж усього періоду незалежності України у сільській місцевості відбувається процес скорочення мережі дитячих дошкільних закладів. Через демографічні тенденції скорочується кількість загальноосвітніх навчальних закладів, функціонують малокомплектні школи. Робота сільських учителів ускладнюється недостатністю навчально-методичних посібників та обладнання, підвезенням дітей до віддалених сільських шкіл, що позначається на якості знань дітей.

Потрібно відзначити, що організація дозвілля дітей, у тому числі в сільській місцевості, традиційно визначається роботою закладів освіти, культури, мистецтва, фізкультури та спорту. Проте наявність закладу культури у селі ще не вказує на його повноцінне функціонування: у 2009 р. капітального ремонту потребувало майже 7137 (38,1 %) клубів, 542 (2,9 %) перебувало в аварійному стані [4].

А відтак особливістю соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді є активізація громадян, стимулювання їх до різних ініціатив, насамперед до участі у визначенні й вирішенні проблем дітей та молоді на місцевому рівні.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. У науково-педагогічній літературі питанням роботи в громаді як складовій діяльності соціального педагога та соціального працівника присвячено окремі праці Т. Алексєнко, І. Зверєвої, А. Капської, Т. Семігіної, В. Сидорова. Актуальною ця проблематика є і для російських науковців, зокрема О. Воронцової, С. Гіля, Л. Гнусаревої, Л. Оліфіренко, С. Павлова та інших. Проте найбільш повно проблему соціальної роботи в громаді розкрито у працях зарубіжних авторів Г. Брагера, Д. Боп, М. Боп, М. Майо, М. Пейна, А. Твелвтріза, П. Тейлора та інших.

Посилаючись на досвід німецьких фахівців, І. Нойфельд зазначає, що головною метою соціальної роботи в громаді має стати кооперація діяльності регіональних спеціалістів та активізація різних груп населення (дітей, молоді, літніх людей, домогосподарок тощо). Для цього потрібно охоплювати всі проблеми повсякденного життя людей та залучати їх до солідарних дій [3, 143–144].

Цю думку розділяє російський вчений М. Ромм. Він наголошує на тому, що робота в громаді як різновид методів соціальної роботи базується на взаємодії соціальних служб та соціального працівника з представниками різних соціальних груп на місцевому чи регіональному рівні. До пріоритетних завдань роботи в громаді М. Ромм відносить: розвиток соціальних зв'язків у громаді та організацію системи взаємодопомоги і координації дій спільноти; підтримку та розвиток громадських ініціатив, спрямованих на зміну ситуації; розробку, впровадження та оцінку ефективності соціальних програм і планів діяльності організацій, робота яких пов'язана з питаннями соціального добробуту населення на локальному рівні.

Реалізація зазначених вище завдань, на його думку, спрямована на досягнення мети – активізації розвитку громади і покращання моделі її життєдіяльності [5].

Мета нашої статті – розкрити роль сільської громади та шляхи її активізації у вирішенні соціальних проблем сім'ї, дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «громада» має різні дефініції. Деякі теоретики вважають, що основою цього поняття є ідея спільності. Інші розмежовують поняття «громада» і «асоціація». Перше характеризує стосунки, які ґрунтуються на загальних інтересах і цінностях, довірі та природній ієрархії, друге – відносини на рівні формальних правил і домовлень [2, 294]. Громада передбачає особисту солідарність, яка визначається особливостями соціального середовища, тоді як «асоціація» – більш штучне утворення.

Громада є доволі складним феноменом, у сутності якого представники різних наук (соціології, психології, історії, демографії, соціальної роботи) вбачають значущі для себе аспекти. Здебільшого термін «громада» використовують для позначення особливих форм суспільної взаємодії. Водночас його вживання означає щось позитивне й цінне в суспільних відносинах, хоч представники різних ідеологій розходяться у розумінні «цінного». У зв'язку з цим тривають наукові дискусії щодо природи громади та її ролі в житті людей. У професійній соціальній роботі цей термін найчастіше вживають стосовно територіальної громади і громади за інтересами.

«Громада за інтересами» формується на ґрунті спільних інтересів щодо роботи, дозвілля та інших соціальних контактів.

«Територіальна громада» – громада, що об'єднує людей, які мешкають в одній географічній місцевості. Територіальна громада як соціальне утворення та соціалізуючий чинник у становленні та розвитку особистості поєднує місцеві традиції, менталітет і культуру із загальносуспільними цінностями, що забезпечує їй можливість займати окреме місце в системі координат «людина – суспільство». Саме територіальна громада та, зокрема, сільська є об'єктом нашого дослідження.

Інтерес до громади як суб'єкта суспільних відносин у 90-х роках минулого століття був обумовлений насамперед, розбудовою громадянського суспільства в Україні, що знайшло своє відображення в ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997). У ньому територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

В умовах сьогодення громада має бути здатна до саморозвитку, самоорганізації та саморегуляції. Вона є носієм певної соціокультурної специфіки. Тому не менш актуальним є дослідження сутності громади у соціально-педагогічній теорії. Гострі питання щодо молодіжної ситуації (проблеми рівності шансів молоді щодо якісної освіти, її соціального захисту, гарантій зайнятості тощо) є сьогодні актуальними.

У сучасній Україні громада має багато прав, які обґрунтовані законодавчо. У Конституції України йдеться про те, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Законодавче забезпечення функціонування громад регулюють Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про об'єднання громадян», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» та ін.

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема ст. 3, говориться: «...громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад».

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки.

Питання створення умов для надання адресних та якісних соціальних послуг безпосередньо у місцях проживання населення є надзвичайно важливим. У цьому напрямі вже врегульовано нормативно-правові та організаційні аспекти.

Згідно зі ст. 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю покладається на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Крім того, для забезпечення ефективної роботи в громаді з різними категоріями сімей, дітей та молоді центри можуть утворювати спеціалізовані формування. Затверджено також Примірне положення про спеціалізоване формування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та рекомендовано міським, районним у містах, селищним і сільським центрам створювати спеціалізовані формування відповідно до потреб територіальної громади. Визначено також перелік спеціалізованих формувань центрів: служба «Телефон Довіри»; служба соціальної підтримки сімей; інформаційно-тренінговий центр; консультаційний пункт у пологових стаціонарах, жіночих консультаціях та будинках дитини; школа волонтерів; служба соціально-профілактичної роботи, мобільний консультаційний пункт соціальної роботи.

Сьогодні законодавчо врегульовано організацію діяльності селищних та сільських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, однак із понад 1800 центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді безпосередньо у сільській місцевості здійснюють соціальну роботу 576 сільських, 82 селищних та 499 філій районних центрів. Отже, підготовлені спеціалісти працюють у 7 % сільських населених пунктів [1].

Незважаючи на те, що врегульовано нормативно-правові та організаційні аспекти життєдіяльності громад, багато соціальних проблем сім'ї, дітей та молоді залишається не вирішеними. З метою їх виявлення ми провели опитування представників громади с. Прохід Волинської області, Дитячого садка с. Прохід та старшокласників НВК «ЗОШ I–III ступеня».

Результати опитування представників сільської громади дозволяють стверджувати, що центром соціально-педагогічної роботи на селі була й залишається школа. Адже переважна більшість опитаних (89 %) зазначила, що соціально-педагогічну роботу з дітьми та учнівською молоддю в сільських громадах здійснюють шкільні вчителі, 23 % – покладають цю місію на сільського голову, 78 % – на соціального педагога школи та 12 % респондентів відзначили окремих ентузіастів.

Найбільшою проблемою в селі є проведення дозвілля, про що засвідчили 44 % респондентів, оскільки немає розважальних майданчиків та панує «тиша» в Будинку культури. Проблему безробіття відмітили 32 % респондентів. Про байдуже ставлення батьків до проблем дітей зазначили 19 % опитуваних. Можливість вільно придбати спиртне – 12 %.

Наступною проблемою в громаді є труднощі у спілкуванні батьків з дітьми. На запитання «Чи відчуваєте Ви складнощі у спілкуванні з Вашими дітьми (дитиною)?» тільки 12 % батьків відповіли «ні».

Найбільші труднощі між батьками та дітьми виникають через: небажання дітей вчитися (45 % відповідей респондентів); небажання дітей радитися з батьками у вирішенні своїх проблем (23 %); різниця в поглядах батьків і дітей на проведення вільного часу (11 %); різні оцінки друзів дитини (11 %); взаємостосунки між дітьми в сім'ї (11 %); вживання дітьми тютюну, алкоголю (4%).

Суперечності у спілкуванні найбільше стосуються питання батьківського контролю, що здебільшого здійснюється за поведінкою молодших дітей, коли ще не розвинена саморегуляція. З віком дитини контроль потрібно послаблювати. У підлітковому віці домінуючою стає бажання усвідомлювати себе дорослим, прагнути самостійності, тому взаємини батьків і дітей мають набувати більш демократичного характеру.

Разом з тим, опитування показало, що значна кількість сільських дітей має досвід уживання алкогольних напоїв: вперше спробували алкоголь у віці 14 років – 42 %, 15 років – 25 %, по 4,2 % з 8 до 13 років. Насторожує той факт що 4,2 % опитаних щодо перших спроб вживання алкоголю зазначили вік 6 років і тільки 4,2 % ніколи не вживали алкоголь.

Отже, проведені дослідження показали, що соціально-педагогічну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю в сільській громаді проводять: голова сільської ради, працівники шкіл, медичні працівники, депутати місцевих рад та, зокрема, соціальний педагог загальноосвітньої школи.

Однак така практика допомоги сім'ям та дітям не завжди результативна з таких причин:

1. У селі немає фахівця, який би відповідав за соціальну роботу з сім'єю, дітьми та молоддю в громаді.
2. Люди не мають бажання виносити на загальний осуд особисті проблеми.
3. Увагу до сім'ї і дітей представники громади приділяють тоді, коли батьки вже не в змозі вирішити проблеми самостійно.
4. Батьки не бажають змінювати своє життя, а відомо, що зміни на краще можуть відбутися лише тоді, якщо сама людина їх прагне.
5. Дозвілля молоді проводить у кафе і барах, оскільки у клубі культурно-масові заходи проводять час від часу.
6. Недостатньо проводять роботу серед дітей та молоді з профілактики паління, вживання алкоголю і наркотиків, профілактики правопорушень.

Соціально-педагогічна робота з дітьми та учнівською молоддю в сільській громаді не завжди має комплексний характер, не забезпечує повною мірою вирішення завдань соціальної профілактики, реабілітації, соціальної просвіти, організації культурно-дозвілєвої діяльності дітей та учнівської молоді.

Результати дослідження вказують на можливі шляхи подолання соціальних проблем села, активізуючи такий потужний потенціал, як сільська громада. Адже відповідаючи на запитання «Чи хотіли б Ви долучитись до вирішення соціальних проблем на селі?», 96 % старшокласників та 33,4 % членів громади відповіли «так», що свідчить про те, що громада має значний людський ресурс, який необхідно використати задля вирішення проблем громади.

Основою активізації громади на підтримку сімей, дітей та молоді є бажання людей зробити щось реальне і корисне не тільки для себе, а й для тих, хто поруч.

Активізація громади є поєднанням багатьох процесів, а саме:

- розуміння жителями села та сприйняття факту існування проблем дітей, сімей та молоді у громаді;
- визначення бажаних та можливих для громади шляхів вирішення цих проблем;
- окреслення кола осіб та мережі установ і закладів, які можуть вирішити проблеми;
- створення громадських організацій, які будуть сприяти продовженню намічених планів та відповідати інтересам громадян.

О. В. Вакуленко, Н. М. Комарова, Н. Ф. Романова пропонують модель активізації громади [1], яка складається з 6-ти етапів:

Етап 1. Створення команди на рівні громади, яка реалізує ініціативу, направлену на покращання становища дітей, сімей та молоді відповідно до їх проблем.

Етап 2. Визначення соціальних проблем та аналіз причин їх виникнення.

Етап 3. Розробка можливих варіантів розв'язання проблем, які призведуть до зменшення або усунення причин їх виникнення.

Етап 4. Визначення ресурсів, потрібних для вирішення проблеми.

Етап 5. Розробка плану дій, направлених на впровадження громадської ініціативи.

Етап 6. Впровадження плану, проведення його моніторингу та оцінку.

Результати дослідження показали, що активізувати громаду потрібно за такими напрямками роботи:

1. Соціальна підтримка сімей, дітей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах.

2. Покращання батьківських навичок виховання дітей.
3. Профілактична робота серед дітей та молоді з формування здорового способу життя.
4. Організація змістовного дозвілля.

Висновки. Сьогодні багато громад в Україні занепокоєні загостренням соціальних та економічних проблем, що погіршують соціальне становище дітей, сім'ї та молоді. Стрижнем соціальної роботи в громаді є активізація діяльності її членів, стимулювання їх до різних ініціатив шляхом залучення до визначення та вирішення проблем спільноти на місцевому рівні, участь громадян у моніторингу соціальних змін задля благополуччя дітей та молоді.

Діяльність соціальних працівників та соціальних педагогів у громаді має бути передусім спрямована на створення широкої мережі взаємозв'язків і з державними, і з громадськими організаціями, що надають соціальні послуги різним цільовим групам. Саме питання взаємодії громади з громадськими організаціями потребує подальшого дослідження.

Список використаної літератури

1. Вакуленко О. В. Залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах : метод. рек. / О. В. Вакуленко, Н. М. Комаров, Н. Ф. Романова. – К. : Держсоцслужба, 2010. – 108 с.
2. Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. / А. Й. Капська. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 328 с.
3. Нойфельд И. Методы социальной работы / И. Нойфельд // Теория и практика социальной работы: отечественный и зарубежный опыт. в 2 т. Т. 1 – М. – Тула, 1993. – С. 135–145.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року».
5. Ромм М. В. Теория социальной работы : учеб. пособие / М. В. Ромм, Т. А. Ромм. – Новосибирск, 1999. – 64 с.

Статтю подано до редколегії
18.04.2012 р.